

ЕПІДЕМІЇ ГРИПУ ХІХ – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТ. У РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ БРИТАНСЬКОГО ЧАСОПИСУ «ПАНЧ»

У статті розглядаються особливості репрезентації епідемій грипу у Великій Британії ХІХ – першої третини ХХ ст. на сторінках сатирично-гумористичного часопису «Панч». Аналіз жанрових особливостей, редакційної концепції та соціальної спрямованості журналу пояснює його інтерес до питань громадського здоров'я і подолання епідемій. Вже під час епідемії 1847 – 1848 рр. журнал репрезентує грип як небезпечне захворювання. Найбільша увага була приділена епідемії «російського» грипу 1889 – 1893 рр. Він відрізнявся високим рівнем захворюваності, і на початок 1890 р. оцінювався «Панчем» як проблема номер один для Британії.

Досліджено, що обмеження воєнної цензури, яка вимагала уникати тем, що можуть спровокувати панічні настрої, вплинули на кількість і характер подачі часописом матеріалів, пов'язаних з епідемією «іспанки» 1918 – 1919 рр. Залишаючись вірним своєму стилю, «Панч» критикував бездіяльність урядових установ, відповідальних за боротьбу з епідемією, способи лікування грипу, водночас намагаючись підтримати простих британців у їхньому протистоянні усім негараздам воєнного часу.

Ключові слова: Велика Британія, грип, епідемія, карикатура, часопис «Панч».

Постановка проблеми. У сучасних умовах панування пандемії коронавірусної хвороби 2019 р. (COVID-19) особливо актуальним є не лише виявлення способів запобігання та лікування недуги, а й інформування про неї населення. Сприйняття суспільством ситуації, пов'язаної з епідемією, значною мірою залежить від форми подачі відповідних матеріалів засобами масової інформації. Водночас її відображення у пресі є певним підсумком уявлень, які побутують про хворобу як у малих групах людей (наприклад, редакції видання), так і серед широкого загалу. Тому доцільним є вивчення того, як друковані видання різних країн і періодів історії представляли епідемії та пандемії, які охоплювали людство.

Мета статті – проаналізувати особливості репрезентації епідемій грипу ХІХ – першої третини ХХ ст. у Великій Британії на сторінках сатирично-гумористичного часопису «Панч»: форму

та спосіб подачі візуального і вербального матеріалу читачам; основні теми і питання, які стали об'єктом сатири у згаданому контексті; характерні ознаки представлення теми грипу під час Першої світової війни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед нещодавніх наукових публікацій, які безпосередньо стосуються теми, можна виділити статтю британського історика медицини Марка Хонігсбома, присвячену культурному та психологічному впливу та реакції на «російський» грип 1889 – 1893 рр. у Великій Британії (Honigsbaum, 2010), де автор поміж інших аналізованих видань згадує і внесок «Панча» у створення відповідних настроїв у суспільстві. Втім автор допускається істотної помилки, про яку йдеться у тексті даної статті. Монографія цього ж автора «Століття пандемії: Сто років паніки, істерії та упередженості» (Honigsbaum, 2020) показує історію катастрофічних спалахів інфекційних хвороб, у тому числі грипу, роль ЗМІ у створенні панічних настроїв, доводить, що кризи, пов'язані з епідеміями, формувалися рівною мірою і мікробами, і людьми. Також хотілося б відзначити колективну монографію британських авторів «Наука в періодиці ХІХ століття: читаючи «Журнал природи», яка переконливо доводить, що у формуванні розуміння читаючою публікою вікторіанської епохи нових відкриттів та теорій у науці, в тому числі в медицині, періодичні видання грали набагато більшу роль, ніж книги. Причому це розуміння формувалося не лише на основі серйозних наукових статей, а й, здавалося б, цілком відсторонених публікацій. Особливо корисним для нас був розділ, присвячений представленню наукових досягнень епохи у «Панчі» (Noakes, 2004). Публікацій, які би цілісно розглядали репрезентацію тематики епідемій, зокрема грипу, у часописі не існує, що і зумовлює актуальність даного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Від часу заснування у 1841 р. часопис «Панч» став невід'ємною частиною британського суспільного дискурсу. Його гостра сатира і влучний, але завжди коректний, гумор забезпечували журналу сталу популярність впродовж багатьох десятиліть.

У перші роки свого існування, які відрізнялися радикальністю у висвітленні соціальних питань, і набувши більш поміркованого характеру у 80 – 90-х роках ХІХ ст., видання проявляло жвавий інтерес до проблем охорони здоров'я. Вони були пов'язані з

питаннями життя широких верств населення, соціальної справедливості, то ж ніколи не втрачали актуальності.

Медична тематика, дописи про хвороби та епідемії регулярно з'являлися на сторінках «Панча», який завжди намагався дотримуватися балансу між часткою матеріалів розважального та інтелектуально стимулюючого характеру. Вербальні та візуальні тексти журналу допомагали конструювати знання масового читача у галузі природничих наук і формувати відповідний дискурс.

Часопис цікавився такими актуальними медичними темами, як робота лікарів, медсестер, інколи й шарлатанів, нове медичне законодавство, ліки і сучасні методи лікування, санітарія тощо (Noakes, 2004:91, 107, 122). Ця тематика представлена у «Панчі» у форматі як щотижневих великоформатних карикатур, які вже з 1840-років стали не лише фізично, а й символічно у центрі публічної ідентичності журналу, так і у дрібніших малюнках, фейлетонах, коротких замітках тощо.

Впродовж XIX – першої третини XX ст. увагу «Панча» найбільше привертала епідемії двох захворювань: холери і грипу. Причому холера після з'ясування механізму передачі хвороби, проведення низки санітарних реформ, модернізації системи водопостачання і водовідведення і вдалих карантинних заходів в епідемічному масштабі практично зникає як у самій Британії, так і зі шпальт часопису вже у 1890-х рр. А хвилі світових пандемій грипу знаходили відображення у матеріалах видання і впродовж наступних десятиліть.

Походження грипу невідоме. На інфекцію не хворіють вищі примати, з чого науковці роблять висновок, що це не дуже давня людська хвороба. Окремі дослідники віднаходять інформацію про поширення епідемії грипу у східному Середземномор'ї вже у Старому Завіті (Книга Чисел 11:31-11:34) (Oldstone, 2007:313). Недуга, що нагадує людський грип, описана Гіппократом вже у 5 ст. до н.е. Однак переконливих доказів поширення грипу в Європі до середньовіччя немає, як і незаперечних доказів щодо XV ст. Проте з того часу пандемії лихоманкових респіраторних захворювань стали незмінним супутником людства, не полишаючи його на більше, ніж кілька десятиліть. Розвиток типової пандемії починається у певному географічному районі та поширюється вздовж торгових та транспортних маршрутів, з високими показниками захворюваності у всіх вікових групах та значною кількістю госпіталізацій і смертей (Boslaugh and MacNutt, 2008: 534).

Надзвичайна уразливість перед грипом ізольованих народів, таких як індіанці, дозволяє припустити, що до кінця XV ст. він обмежувалася Старим Світом. Великомасштабні епідемії грипу прокотилися Європою у 1510, 1557 та 1580 рр. Остання вже мала характер пандемії, поширившись також на Африку та Азію. У XVII ст. у Європі були й інші епідемії, але лише регіонального характеру.

У XVIII ст. в Європі відбулося щонайменше три пандемії грипу – 1729 – 1730, 1732 – 1733 та 1781 – 1782 рр. – та кілька епідемій, дві з яких – 1761 – 1762 та 1788 – 1789 рр. – були достатньо масштабними, щоб вважатися пандеміями. Пандемія 1781 – 1782 рр. за своїм географічним поширенням та кількістю заражених людей була однією із наймасштабніших проявів хвороби за всю історію людства. Припускають, що захворіло дві третини жителів Риму та три чверті населення Великої Британії, грип поширився у Північній Америці, Вест-Індії та Іспанській Америці.

До кінця XVIII ст. прискорене зростання населення, урбанізація та вдосконалення транспорту уможливили швидке перенесення хвороботворних мікробів та вірусів на великі відстані. У 1793 р. лікар з Філадельфії Роберт Джонсон зробив перший детальний опис епідемії грипу, що було важливо для подальшого вивчення хвороби. Наступні пандемії були зареєстровані у 1830 – 1831, 1833, 1847–1848, 1889 – 1990 та 1918 рр.

Щодо назви хвороби, то в Італії вона з XVI ст. мала назву «influenza», а в Європі була відома як «італійська лихоманка». З XVIII ст. у Франції для недуги з аналогічними симптомами почав вживатися термін «grippe». Грип має низку окремих і впізнаних клінічних проявів, проте багато лікарів мали схильність об'єднувати більшість респіраторних захворювань під загальним терміном «flu». У науковій літературі та засобах масової інформації XIX – першої третини XX ст. для означення хвороби зазвичай вживався термін «influenza» (*Kiple, 2008:808-809; Oldstone, 2007:313-315*).

Пандемія 1847– 1848 рр. була поширена в Європі, Північній Америці, Вест-Індії та Бразилії. У Парижі на грип захворіли від чверті до половини мешканців. У Великій Британії його називали «великим грипом 1847 року». У Лондоні було зареєстровано 250 тис. випадків захворювання, спостерігався значний рівень смертності. Загиблих від грипу у 1847 р. було більше, ніж від великої епідемії холери у 1832 р. (*Beveridge, 1991: 227*).

Епідемія у Лондоні розпочалася у листопаді 1847 р., основною симптоматикою захворювання були катаральні прояви, температура, головний біль. Кількість смертельних випадків зростала значними темпами до січня 1848 р., а потім почала поступово спадати, досягнувши мінімуму у квітні (*Thompson, 1890:349-352*). За офіційними даними, у 1847 р. у Лондоні померло 1253 ос., у 1848 р. – 659 ос., в Англії та Уельсі – 4881 і 7963 ос. відповідно, у решті Королівства – 3628 і 7304 ос. відповідно (*Parsons, 1891: 3-4, 8*).

Карикатура «Переважаюча епідемія», автором якої є Джон Ліч (1817 – 1864), репрезентує домінування грипу серед усього спектру хвороб, поширених у Великій Британії у другій половині 1847 р. (*Leech, 1847*) (рис. 1). Із незрозумілих причини у сучасних наукових публікаціях, доступних в інтернет-просторі, дослідники помилково відносять її до періоду панування епідемії «російського» грипу і датують 1891 р. Таку інформацію, зокрема, знаходимо у статті британського історика медицини М. Хонігсбома (*Honigsbaum, 2010:304*). Не вдавшись до перевірки джерел, британський спеціалізований журнал «Клінічні інфекційні хвороби» розмістив карикатуру Дж. Ліча на обкладинці одного з випусків 2021 р. Редактори обкладинки Мері та Майкл Гріззард (*Mary & Michael Grizzard*) також хибно трактують рисунок як ілюстрацію епідемії грипу 1889-1893 рр. (*Clinical Infectious Diseases Cover Image, 2021*).

На карикатурі бачимо сатиричного персонажа містера Панча, який з часу заснування став персоніфікацією журналу і засобом творення його ідентичності. Містер Панч хворіє грипом і постає перед нами у незвично жалюгідному вигляді. Закутавшись у плед і хустку, обклавшись подушками, він сидить біля каміну, парить ноги і їсть гарячу кашку.

Можемо припустити, що при тогочасному нерозумінні етіології захворювання і відсутності клінічно доведених методів лікування, зображені на карикатурі заходи (перебування вдома, тепла їжа та одяг тощо) були найуживанішими серед широкого загалу і відносилися радше до сфери народної медицини. Виходячи з досвіду попередніх хвиль грипу, основними рекомендаціями тогочасної офіційної медицини для лікування грипу були: кровопускання, блювотні засоби і промивання шлунка за допомогою клізм, споживання малої кількості їжі, відмова від продуктів тваринного походження; постільний режим, фізичний

спокій і вживання алкоголю, який, вважалося, збиває температуру і позитивно впливає на нервову систему (*Fernie, 1890: 52-54, 104, 116*); (*Herdman, 1803: 51-59, 66-67*).

Серед типових приписів зустрічаємо споживання крему з рицинової олії та гарячого кип'яченого молока, збитого у підігрітій пляшці; визнане вже 1890 р. як сумнівне вживання тридцяти таблеток хініну і необмеженої кількості таблеток з морської цибулі (*Drimia maritima*); антипірину (синтезованого Людвігом Кнорром у 1883 р.), саліцилатів; всіляких мішанок і бовтанок (*Fernie, 1890: 14-15, 19-21*).

Рис. 1. Leech, J. (1847). The Prevailing Epidemic. *Punch or the London Charivari*, Vol. 13, p.225.

У XIX ст. багато лікарів все ще вірили у істинність відомої з античних часів гуморальної теорії функціонування людського тіла, відповідно до якої, здоров'я людини залежить від балансу в

організмі чотирьох рідин (гуморів), і лікування має бути спрямоване на відновлення. Популярною була міазматична теорія, відповідно до якої причиною будь-якого захворювання вважалося вдихання шкідливого повітря (міазмів), зіпсованого під впливом стічних вод, трупів або гнилісних боліт тощо. Відповідно заходи охорони здоров'я були спрямовані на забезпечення людей від випарів: створення закритої каналізації, видалення вуличного сміття та покращення вентиляції. Утвердження у XIX ст. мікробної теорії виникнення і передачі хвороб зовсім не означало, що вона одразу стає домінуючою, попередні переконання і відповідні до них практики продовжували співіснувати (*Herring, Carraher and McMaster, 2011: 23-25, 90-92*).

Наприкінці 1880 – х років джерелом подиву і здогадів для перехожих у Лондоні стали вивішені на стінах будинків і вітринах великі плакати, на яких великими грізними літерами було написано загадкове слово «Антиморігігіастикон» («*Antimorihygiastikon*»). Витримавши поважну паузу, аби зберегти серед публіки необхідну інтригу, достатню для торгових цілей, творець цієї винахідливої реклами оголосив розгадку, сповістивши про випуск невеликого кишенькового приладу, призначеного для протидії першим симптомам грипу. Він складався з невеликої відкритої з обох кінців трубки, наповненої просякнутою карболізованим йодом ватою. У цей час безколірний водний розчин йоду в карболовій кислоті вважався чудовим і безпечним антисептиком, оскільки зберігав переваги кожного складового елемента і не мав недоліків жодного (*Boulton, 1888*). До кожного кінця трубки за допомогою короткої мотузки були прикріплені пробки, після зняття яких через вату з ліками повітря вдихалося у рот і ніздрі. Складна кабалістична назва, яку мав цей маленький прилад, означала «засіб, що запобігає смерті і рятує здоров'я» (*Fernie, 1890: 29-30*).

У розглянутій карикатурі, поруч з Містером Панчем у кошику для сміття лежить багато упаковок від вжитих ним порошоків. Ми не можемо визначити, які саме це ліки, однак тогочасні рекомендації найчастіше передбачали застосовування хініну – традиційного протималарійного засобу, який мав шляхом підвищення потовиділення вивести інфекцію з організму хворого.

На початку XIX ст. звичні сьогодні наукові дослідження хвороб і засобів лікування перебували ще у зародковому стані Поради

щодо методів лікування давалися не лише фаховими медиками, а й усіма бажаючими. Зокрема, щоби викласти їх в одному з найпрестижніших загальномедичних журналів «Ланцет» (The Lancet), заснованому 1823 р., зовсім не потрібен був науковий ступінь. Таким був контекст вікторіанської епохи, коли з розвитком масової преси прості люди отримали можливість ділитися своїми відкриттями у галузі народних методів та домашніх діагнозів, а іноді ще й непогано на них заробляти. Газети того часу були наповнені рекламою засобів, які обіцяли легке і швидке одужання від будь-яких недуг.

Популярність шарлатанських ліків, на які не складно було отримати ліцензію, допомогла створити цілу риторичну рекламу, а також бізнес-модель для газет та журналів, яка проіснувала понад століття. До кінця 1800 – х років виробники патентованих ліків були провідними рекламодавцями у газетному бізнесі (*Johnson, 2008:46-47*).

Вживши всіх рекомендованих засобів, аби вилікуватися, Містер Панч попереджає читачів, що грип – це грізна хвороба і з нею жартувати не варто.

Одним з найбільш інтригуючих аспектів історії грипу у XIX ст. була тривала перерва між другою та третьою пандеміями: у Європі з 1847 – 1848 рр. до 1889 р. було лише кілька незначних спалахів захворювання. То ж хоча медична наука стрімко розвивалася, а громадське здоров'я ставало предметом уваги урядів, на початок 1889 р. більшість лікарів були знайомі з грипом лише за підручниками. Пандемія прийшла до Європи зі сходу (тому й мала назву «російський» грип). Існує кілька версій, звідки взявся грип у самій Росії, але, найімовірніше, з киргизьких степів, куди він був занесений з Бухари або Китаю. Почавшись у жовтні 1889 р. у населених пунктах Західного Сибіру, на початку листопада хвороба дісталася до столиці – Петербурга, де перехворіло близько 650 тис. осіб, тобто три четверті населення, а до кінця листопада епідемією була охоплена вже вся європейська частина Росії. 1890 р. грип просунувся і на схід від початкового вогнища, охопивши Забайкалля, Якутію, Примор'я, о. Сахалін.

Із Росії грип швидко поширився на Західну Європу. У грудні хвороба проникла в Африку, у січні 1890 р. була в Америці (де найбільше уразила Небраску, Саскачеван, Ріо-де-Жанейро, Буенос-Айрес, Монтевідео), у лютому – в Індії, Китаї, Японії, у

квітні – в Австралії. На певний час захворювання паралізувало все життя великих міст, але клінічна картина грипу мало чим відрізнялася від описаної у минулі роки. Загальна смертність у Петербурзі у зв'язку з епідемією грипу значно підвищилася і досягла в листопаді 1889 р. 32,5% супроти 22,8% (середня цифра в листопаді за десять попередніх років). Збільшення смертності під час пандемії грипу було особливо помітне для міст із нижчою, ніж у Петербурзі, загальною смертністю. Так, у Лондоні коефіцієнт смертності під час епідемії зріс зі звичайних 18-19 до 32,4. У Брюсселі – до 52,4 (завичай 18-19), у Парижі – до 61,7 (завичай 20-22), в Амстердамі – до 62,1 (завичай 20) (*Васильев К. Г., Сегал А. Е., 1960: 332-333*); *Kiple, 2008:809*). У 1890 р. в Англії та Уельсі від грипу померло 4523 ос., з них 624 у Лондоні, у 1890 р. – 16686 і 2303 ос. відповідно (*Further report and papers on epidemic influenza, 1889-92: with an introduction by the Medical Officer of the Local Government Board, 1893: 3, 23*).

За приблизними підрахунками під час пандемії 1889 – 1890 рр. перехворіло близько 50% населення земної кулі. У Європі померло 250 тис. осіб, а загальна кількість померлих у світі була як мінімум удвічі-втричі більшою.

Накопичений лікарями за час цієї пандемії матеріал епідеміологічних спостережень дозволив зробити низку важливих висновків щодо природи та закономірності поширення грипозних епідемій. Вони дозволили говорити про контактну передачу хвороби та поставити під сумнів теорію впливу міазмів. Стало також зрозумілим, що грип залишає по собі імунітет, який зберігається до півтора року, а ослаблення імунітету в населення є однією з ключових причин виникнення епідемій (*Васильев, Сегал, 1960: 333*).

Щодо Великої Британії, то епідемія «російського» грипу 1889 – 1893 рр. мала відчутний вплив на суспільство та культуру пізньовікторіанської епохи. Швидке поширення недуги у Європі та високий рівень захворюваності як серед простих британців, так і політичної еліти викликали загальний страх, а в деяких випадках і паніку. Настрої підігрівалися високим рівнем смертності, особливо у північних містах, а також пов'язуванням цієї хвороби з пневмонією, неврастенією, психозом та самогубством. Однак ключовим фактором стало зростання тиражів масової преси, яка

часто поширювала чутки і напівправду щодо грипу, і те, як у зв'язку з грипом у ній репрезентувалися культурні тривоги епохи *fin de siècle* (кінець століття, злам століть), зокрема, з приводу урбанізації, швидких темпів соціальних змін та економічної невизначеності періоду Великої (Довгої) депресії 1879 – 1896 рр. (*Honigsbaum, 2010:299, 316-317*).

Реакцією «Панча» на «російський грип» стала низка карикатур і текстів, які звертали увагу на різні аспекти життя британців у період епідемії.

Перший випуск 1890 р. відкриває карикатура Едварда Лінлі Семборна «Деякі проблеми Нового року» (*Sambourne, 1890b*) (рис. 2). Центральним персонажем є, одна з національних персоніфікацій – уособлення пересічного англійця, Джон Буль. З люлькою у зубах, одягнутий у притаманні йому білі штани і жилетку, але водночас домашній халат і капці, у компанії англійського бульдога, Джон Буль, зручно вмоствившись у кріслі, розмірковує над прочитаним у газеті «Таймс». У його голові рояться думки про найважливіші проблеми, з якими входить Об'єднане королівство у новий рік. Їх можна поділити на кілька груп. Перша – труднощі у міжнародній політиці, пов'язані з діяльністю країн Троїстого союзу, причому Німеччина як проблема виділяється окремо. Ситуація на Сході ускладнюється політикою Росії, репрезентованої на малюнку зооморфною персоніфікацією ведмедя. Британія стурбована і проголошенням республіки у Бразилії, і заколотом проти турецького панування на Криті. Друга – питання імперії. Серед найважливіших для уряду, репрезентованого британським левом з обличчям прем'єр-міністра лорда Солсбері, виділяється єгипетське питання та перипетії, пов'язані з запровадження Гомрулю для Ірландії. Остання постає в расистському образі ірландської мавпочки, яка безнастанно турбує величного лева, смикаючи його за хвіст. Третя – проблеми внутрішньої політики, зокрема, пошуку згоди між працею і капіталом та підтримки британської морської могутності. І четверта – це епідемія грипу. Причому за своїми розмірами її образ – схованого під довгий плащ і капелюх демона інфлюенци, який тягнеться до всіх своїми кістлявими пальцями – перевершує всі інші проблеми. Саме інфлюенца знаходиться на передньому плані, вона найближче до Джона Буля, а, отже, є першочерговою небезпекою.

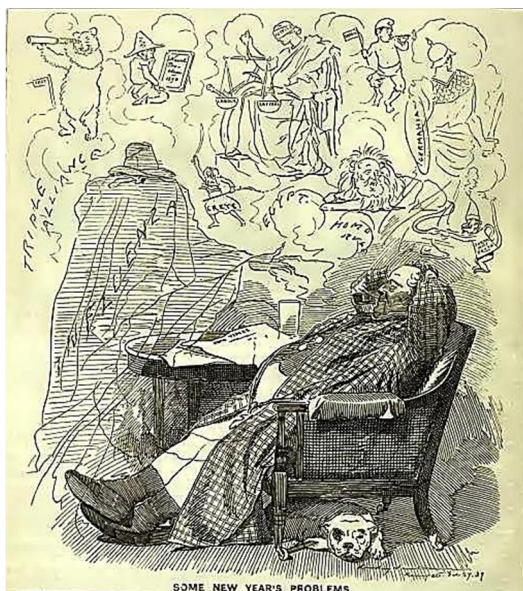

Рис. 2. Sambourne, E.L. (1890). Some New Year's Problems. *Punch or the London Charivari*, Vol. 98., p.2.

В іншому творі Е. Л. Семборна (*Sambourne, 1890a*) демон постає персонажем більш оптимістичного сюжету. Автор висловлює сподівання, що як тільки закінчиться зима, грип змушений буде щезнути під щедрими променями весняного сонця. На те, що грип саме «російський», вказують штани і чоботи à la «русский мужик», одягнуті на демона.

Карикатура 1890 р. Едварда Теннісона Ріда (*Edward Tennyson Reed*) (1860 – 1933) під назвою «Як Жан-Франсуа Мілле поведився би з інфлюенцею» (*Reed, 1890*) пародіює стиль, у якому визначний художник зображав сільську Францію XIX ст.

На ній зображено французького селянина у традиційному вбранні, у карикатурно великих дерев'яних сабо, який збирається добряче пчихнути і приготував хустинку, щоби прочистити носа. Водночас карикатура, ймовірно, була і рефлексією на пародію-скетч британсько-новозеландської художниці Френсіс Ходжкінс (*Frances Hodgkins*) «Як Жан-Франсуа Мілле намалював би інфлюенцу», яка була створена кількома роками раніше і мала схожий сюжет (*Hodgkins, 1884*). Очевидно, що карикатури такого типу були розраховані на читача з певним культурно-освітнім

багажем, адже людина, незнайома з творчістю французького художника, навряд чи могла би оцінити іронію, закладену у рисунок.

Рекомендації вживати алкоголь для лікування грипу теж привертали увагу карикатуристів «Панча». Зокрема, йдеться про шампанське, цінність якого як ліків проголошувалася вже у 1860-х роках, а у 1870 р. газета *Morning Post* пропонувала як засіб від грипу вживати пів пінти шампанського на ніч з дозою хініну. У 1890 р. газета *Derby Daily Telegraph* повідомила, що збори лікарів у лікарні Чарінг-Крос прийшли до висновку, що найкращим способом профілактики грипу є вживання устриць і шампанського (*Addyman, Wood and Yiannitsaros, 2019: 114*). Рефлексією «Панча» була карикатура під назвою «Ліки від інфлюенци», яка зображає майора О'Гурмана, що вимагає в офіціанта чергову пляшку шампанського для боротьби з грипом (*A cure for Influenza, 1890*) (рис. 3). З контексту не зрозуміло, чи погоджується автор рисунка з рекомендованим способом профілактики, але зловживання шипучим напоєм засуджує.

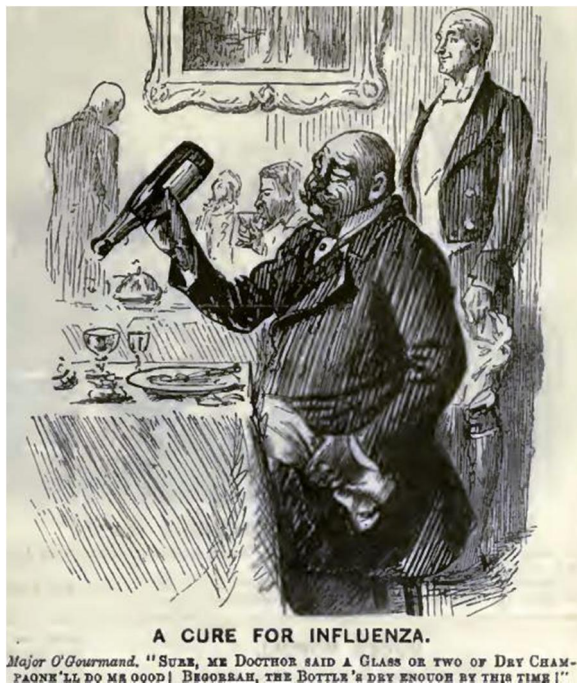

Рис. 3. A cure for Influenza. (1890). *Punch or the London Charivari*, Vol. 100, p. 291.

Аби зменшити страхи і панічні настрої населення, трактування грипу у текстах і карикатурах з іронічно-сатиричної точки зору було надважливим. Так, у рубриці «Дивні питання» від 18 липня 1891 р. розміщено лист за підписом «Нервовий суб'єкт». Останній просить підказати, чи є в нього грип, чи нема. Адже «лише трішки розбитий термометр» постійно показує одну і ту ж підвищену температуру, а рекомендовані помічником аптекаря таблетки з 40 г хініну не рятують від головного болю. Автор допису скаржиться, що кашель і рахунок з аптеки дуже його турбують, і цікавиться, чого слід позбутися у першу чергу? (*Queer queries. Influenza, 1891*).

Епідемія 1889 – 1893 рр. була останньою великою у XIX ст. Результатом високої захворюваності, але низької смертності від штаму «російського» грипу, і припадання більшої частини смертей на людей похилого віку, стало те, що недуга на початку XX ст. набула репутації неприємної, але відносно безпечної інфекції.

Зокрема, на карикатурі 1910 р. (*Mills, 1910*) грип репрезентується як одна з рядових хвороб, яка поряд з епідемічним паротитом (свинкою) є типовим приводом для дітей пропускати заняття у школі.

Історія побутування грипу до 1917 р. зміцнила цю думку. До 1918 – 1919 рр. він привертав мало уваги. Спокійне ставлення медиків пояснювалося і тим, що на 1918 р. вони були переконані, що знають, як передається хвороба. У 1892 р. Річард Пфайффер (*Richard Pfeiffer*), зять Роберта Коха, німецького «батька» бактеріології, оголосив, що виявив причину грипу – крихітну грамнегативну бактерію, яку він назвав *Bacillus influenzae* (сьогодні – гемофільна паличка). Відкриття Пфайффера сталося у розпал пандемії «російського» грипу і стало новиною, яка підігрівала надії світу на те, що створення вакцини стане лише питанням часу (*Honigsbaum, 2020:23*). Сучасній медицині відомо, що гемофільна паличка здатна викликати важкі гнійні інфекції, в тому числі пневмонію, яка і була тим бактеріальним ускладненням грипу, яке часто прирікало хворих на смерть. Але у період війни багато хто все ще вірив, що *Bacillus influenzae* є безпосереднім збудником грипу. Справжня вірусна етіологія захворювання стала зрозумілою лише у 1930-х рр.

Однак вже навесні 1918 р. розпочалася нова пандемія грипу безпрецедентної вірулентності. Ймовірно, вона зародилася у

США, але не привернула до себе особливої уваги, оскільки рівень смертності був низьким. Вірогідно, що в Європу хвороба була завезена американськими військами і китайськими трудовими корпусами, що прибули на континент через США. Її відмінністю було те, що багато померлих були молодими людьми. Навесні та влітку грип охопив усю земну кулю, заразивши мільйони людей. Ця нова недуга отримала назву «іспанський» грип не тому, що захворюваність і смертність там були вищими, ніж в інших країнах, а тому, що Іспанія не була воюючою стороною, і тому перебіг та наслідки там епідемії не приховувалися від світової громадськості цензурою (Kiple, 2008:809-810). Такий тип інформації, як кількість жертв епідемій в усіх воюючих країнах, або відверто замовчувався, або підлягав попередній цензурі. Зокрема, про 20 тис. смертельних випадків холери в італійській армії у 1915 р. і понад 600 тис. випадків «іспанського» грипу у 1918 – 1919 рр. або взагалі нічого не повідомлялося, або масштаби втрат зводилися до мінімуму (Demm, 2019: 17).

Значно менша кількість, порівняно з попередніми епідеміями, карикатур у «Панчі» на тему грипу (у період панування «іспанки» було опубліковано лише кілька рисунків), та характер текстів часопису свідчить про цензурованість цієї тематики й у Британії.

У серпні 1918 р. розпочалася друга хвиля грипу, під час якої кількість смертей збільшилася у рази, а взимку та навесні 1919 р. – третя хвиля пандемії. Близько половини смертей припало на вікову групу 20 – 40-річних. Загальна кількість захворілих оцінюється сучасними дослідниками у 500 млн осіб., померлих – у 50, а можливо, й до 100 млн осіб. (Taubenberger and Morens, 2006:15). З огляду на абсолютні цифри, пандемія 1918 – 1919 рр. була чи не найбільшим демографічним шоком, який будь-коли уражав людство. Досі невідомо, що зробило іспанку такою убивчою. Теорії про нестатки воєнного часу явно неспроможні, тому що рівень смертності населення в Америці та Австралії, що добре харчувалися і де не відбувалися бої, був приблизно таким же, як і в країнах, які безпосередньо брали участь у бойових діях Першої світової війни. Припускають, що випадкова синергія вірусної та бактеріальної інфекції призвела до виключно смертоносної пневмонії, або, можливо, вірус 1918 р. був настільки відмінним антигенно, що викликав масивну імунну відповідь, задушивши жертв запаленнями і набряками (Kiple, 2008:810). Нестача кисню у легенях і серці призводили до того, що в останні години життя

жертви набували виразного синюватого кольору, що створювало атмосферу додаткового жаху і зловісності довкола хвороби, живило панічні настрої серед населення.

Щодо Великої Британії, то менше ніж за рік «іспанка» забрала понад 225 тис. життів у Англії, Шотландії та Уельсі. З 141 989 смертей, зареєстрованих від грипу в Англії та Уельсі, близько 45% припало на людей у віці 15 – 35 років. Там же 10% всіх смертельних випадків сталися під час першої хвилі пандемії, 64% – під час другої, 26% – під час третьої. Ці показники відповідали схемі трьох хвиль в усьому світі (*Killingray et al., 2003:132*).

З боку влади провідною установою, яка займалася питаннями пандемії був урядовий Департамент у справах місцевого самоврядування (Local Government Board (LGB)), повноваження якого з 1919 р. перейшли до новоствореного Міністерства охорони здоров'я (Ministry of Health). Департамент випускав час від часу меморандуми з порадами про те, як запобігати грипу та лікувати його, поширював фільми про профілактику грипу, але при тому залишав за місцевою владою та її органам охорони здоров'я право вживати тих заходів, які вони вважають за необхідне. Інші кроки, вжиті на національному рівні, включали нормування хініну, невелике послаблення контролю над використанням алкоголю у медичних цілях, відмову від збільшення м'ясного раціону та звільнення деяких лікарів від військової служби і повернення їх до цивільної практики для допомоги у боротьбі з грипом.

Критикований за пасивність та запізнілість реакцій Департамент виправдовував свою бездіяльність і нездатність вжити більш активних заходів, таких як карантин, твердженням, що у країні, яка перебуває у стані війни, вони неможливі, недоцільні і однаково не спрацюють. Місцеві органи охорони здоров'я реагували на ситуацію неоднозначно: деякі фактично заперечували існування епідемії, інші надавали посильну допомогу, включаючи догляд за хворими вдома, лікарняні та похоронні послуги.

Зрештою у багатьох регіонах Великої Британії карантинні заходи таки були запроваджені. Припинення навчання у школах стало звичним явищем, за винятком Лондона, де закриття відбувалося тільки тоді, коли захворюваність персоналу унеможливила проведення занять.

Щодо британської медицини, то епоха, коли сильні проносні засоби у поєднанні з рясним кровопусканням та кінськими – часто

отруйними – дозами хімічних речовин, таких як ртуть, робили лікарів швидше вбивцями, ніж цілителями, до початку ХХ ст. минула. Втім, як і в інших країнах, лікарі у Британії не знали, як правильно боротися із захворюванням. У зв'язку з цим було запропоновано величезну кількість засобів, серед яких одним із найпопулярніших був алкоголь. Реклама також розхвалювала споживачам антигрипозні властивості мила Lifebouy, Охо, газових пальників розжарювання, аспіріну, хініну, опію, аміаку, камфори, евкالیпта, йоду, саліцилату натрію, сироватки крові, перманганату калію, креозоту, скипидару, нюхального тютюну, кориці, солоної води, куріння, какао тощо, тобто фактично той же набір, що й у 40-х рр. ХІХ ст. Статті у «Ланцеті» підтримали деякі з цих методів лікування та запропонували кілька інших: викликання чханьня для позбавлення носа від інфекції, поєднання саліцилату натрію та стрихніну, вдихання йоду з парою, внутрішньовенне введення часникової олії, розчиненої в чистому ефірі.

На думку дослідників, і уряд, і британська медицина в умовах участі країни у війні приділили епідемії «іспанки» недостатньо уваги. Лікарі були розгублені і погано підготовані до лікування грипу. Охорона громадського здоров'я у деяких областях була добре організована, але в масштабах країни вона була неефективною та нескоординованою. Найбільшу ціну за безлад у професії платили пацієнти, яким, зазвичай, доводилося задовольнятися послугами лікаря віком за сорок років, який, будучи навченим у ХІХ ст., найімовірніше, мав помилкові уявлення щодо етіології та способів лікування багатьох хвороб, а особливо грипу (*Hartesveldt, 2010: 29, 34-35; Killingray et al., 2003:150-155*).

Вже у розпал «іспанки» у лікарів виникли великі сумніви щодо *Bacillus influenzae* як збудника грипу. Зусилля як європейських, так і американських дослідників щодо виділення у лабораторії зі зразків біологічного матеріалу захворілих чистої культури патогенна рідко увінчувалися успіхом. А спроби заразити «іспанкою» піддослідних мишей шляхом введення їм виділених мікробів взагалі закінчувалися провалом.

«Панч» іронізує з приводу газетних заголовків, які від часу до часу повідомляли, що бактерію інфлюенци знайдено в тій чи іншій лікарні. Карикатура березня 1919 р. демонструє, яка картина мала би з'явитися в уяві читача при прочитанні такої інформації. На малюнку пацієнти одного із лондонських госпіталів разом з вищою мірою зацікавленим персоналом – від стареньких

лікарів до молоденьких медсестер – спостерігають за двома медичними чиновниками, як ціпками намагаються витягти бацилу грипу з-під ліжка одного з хворих (M. Leo, 1919) (рис. 4).

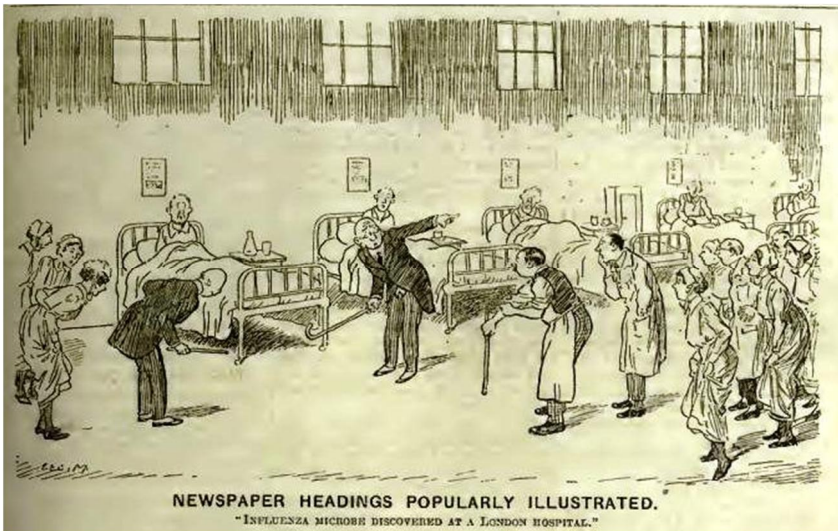

Рис. 4. М. Leo (1919). Newspaper headings popularly illustrated. “Influenza microbe discovered at a London hospital.” *Punch or the London Charivari*, Vol. 156, p.239.

Повертаючись до теми використання алкоголю у лікувальних цілях, часопис зазначав, що заголовок «Віскі для лікування грипу» («Whisky for Influenza») в одній щоденній газеті, ввів в оману велику кількість хворих, які відразу ж написали, що готові зробити обмін [гра англійських слів] (*Charivaria*, 1919, March 12). До твердження одного лікаря про те, що спів є чудовим профілактичним засобом проти грипу, редакція журналу ехидно додає, що деякі стрептококи також сильно недолюблюють звуки тромбона (*Charivaria*, 1919, May 21).

На повідомлення, що затриманий при спробі вкрати автомобіль у кварталі Мерілебон молодий чоловік пред’явив на своє виправдання довідку від лікаря про те, що все це наслідки грипу, «Панч» припускає, що, мабуть, лікар необережно порадив юнакові зажити щось від хвороби («to take something for it»), чим і спровокував його на злочин [гра англійських слів] (*Charivaria*, 1918, November 27).

Журнал також застерігає, що головний санітарний лікар Департаменту у справах місцевого самоврядування наполягає, що маски та захисні окуляри необхідні для забезпечення захисту від зараження грипом, а люди, які відмовляться прийняти цю просту умову, будуть примушені законом дихати виключно через вуха (*Charivaria, 1919, February 12*). На заяву тієї ж установи про те, що грип став хворобою, яка підлягає обов'язковій реєстрації (тобто про кожен випадок лікарі повинні повідомляти відповідні урядові структури), «Панч» висловлює сподівання, що для грипу це стане добрим уроком (*Charivaria, 1919, February 26*). На пораду санітарного інспектора завжди лягати у ліжко з грипом редактор дотепно відповідає, що, це звичайно, справа смаку, але він особисто надає перевагу робити це без грипу (*Charivaria, 1918, October 23*).

«Як не одне, то інше», – із вдаваною стурбованістю на початку 1919 р. скаржився «Панч»: не встиг грип піти на спад, як ми читаємо про серйозний спалах джазової музики у Лондоні (*Charivaria, 1918, January 15*).

Як бачимо, тексти і рисунки «Панча» кепкували над побутовими способами лікування грипу, в тому числі пропагованими у пресі, над недолугими порадами урядових функціонерів, над панічними настроями тощо. Дотепні замітки часопису мали на меті знизити градус нагнітання ситуації довкола епідемії і підтримати британців у їхньому протистоянні всім негараздам воєнного часу.

Висновки. З огляду на жанрові особливості часопису «Панч», його редакційну концепцію, яка передбачала баланс розважальних і інтелектуальних матеріалів у виданні, його соціальну спрямованість, питання, пов'язані з громадським здоров'ям, розвитком медицини, а, отже, і з епідеміями хвороб у Великій Британії, не могли залишитися поза його увагою. На спалахи у країні епідемій грипу «Панч» реагував низкою карикатур, які стосувалися різних аспектів життя суспільства у цей період. Нерозуміння тогочасною медичною наукою етіології хвороби створювало проблеми з її подоланням, то ж об'єктом особливої уваги «Панча» були методи та засоби лікування грипу.

Радикалізм видання у 1840 – і роки, його підтримка чартистського руху і жвава реакція на пов'язані з ним події не дозволили йому приділити багато уваги епідемії грипу 1847 – 1848 рр.

Однак карикатури все ж репрезентують захворювання як небезпечне, з яким не варто жартувати.

Найбільшу увагу з часу заснування журналу до Першої світової війни включно було приділено епідемії «російського» грипу 1889 – 1893 рр. Епідемія відрізнялася високим рівнем захворюваності, і на початок 1890 р. оцінювалася «Панчем» як проблема номер один для Британії. Але порівняно невисокий рівень смертності під час епідемій ХІХ ст. і поступ медицини у пошуках збудників грипу дозволили часопису на початку ХХ ст. трактувати його як рядове захворювання, яким рано чи пізно має перехворіти кожен.

Епідемія «іспанки» 1918 – 1919 рр., яка характеризувалася високим рівнем смертності, особливо серед молодих людей, продемонструвала, якою загрозою для людства може стати грип. Однак з огляду на обмеження воєнної цензури, яка вимагала уникати тем, що можуть спровокувати панічні настрої, перебіг захворювання у Британії подається у жартівливо-невимушеному стилі, причому частка текстового матеріалу значно перевищує частку ілюстративного. Але залишаючись вірним своєму стилю, часопис піддає гострій сатирі діяльність урядових установ, відповідальних за проблеми, пов'язані з епідемією, кепкує над неефективними способами лікування, запропонованими офіційною медициною, домислами шарлатанів, та вітає пересічних британців, які не втомлювалися знаходити позитив навіть у ситуації війни і безпрецедентної за своїми масштабами епідемії смертоносного грипу.

Використані посилання

Васильев, К.Г., Сегал, А.Е. (1960). История эпидемий в России: материалы и очерки. Москва: Государственное изд-во медицинской литературы, 397 с.

A cure for Influenza. (1890). *Punch or the London Charivari*, Vol. 100, p.291.

Addyman, M., Wood, L. and Yiannitsaros, C. eds., (2019). *Food, drink, and the written word in Britain, 1820-1945*. London; New York: Routledge, 229 p.

Beveridge, W.I.B. (1991). The Chronicle of Influenza Epidemics. *History and Philosophy of the Life Sciences*, 13(2), pp.223–234.

Boslaugh, S. and MacNutt, L.-A. eds., (2008). *Encyclopedia of epidemiology*. Vol. 1-2. Los Angeles: Sage Publications, 1111 p.

Boulton, P. (1888). The chemical incompatibility of antiseptic agents. *The Lancet*, 132(3401), p.862.

Charivaria. (1918). *Punch or the London Charivari*, Vol. 155(October 23), p.261.

Charivaria. (1918). *Punch or the London Charivari*, Vol. 155(November 27), p.345.

- Charivaria. (1919). *Punch or the London Charivari*, Vol. 156(January 15), p.33.
- Charivaria. (1919). *Punch or the London Charivari*, Vol. 156(February 12), p.113.
- Charivaria. (1919). *Punch or the London Charivari*, Vol. 156(February 26), p.153.
- Charivaria. (1919). *Punch or the London Charivari*, Vol. 156(March 12), p.193.
- Charivaria. (1919). *Punch or the London Charivari*, Vol. 156(May 21), p.393.
- Clinical Infectious Diseases Cover Image. (2021). *Clinical Infectious Diseases*, [online] 73(7). Available at: <https://academic.oup.com/cid/issue/73/7> [Accessed 11 Jan. 2022].
- Demm, E. (2019). *Censorship and propaganda in World War I: a comprehensive history*. London [etc.]: Bloomsbury Academic, 329 p.
- Fernie, W.T. (1890). *Influenza and common colds; the causes, character and treatment of each*. London: Percival, 124 p.
- Further report and papers on epidemic influenza, 1889-92: with an introduction by the Medical Officer of the Local Government Board. (1893). London: Printed for H.M.S.O. by Eyre and Spottiswoode, 154 p.
- Hartesveldt, F.R. van (2010). The doctors and the “flu”: the british medical profession’s response to the influenza pandemic of 1918-19. *International Social Science Review*, 85(1/2), pp.28–39.
- Herdman, J. (1803). *A plain discourse, on the causes, symptoms, nature, and cure of the prevailing epidemical disease, termed influenza*. Edinburgh: Printed for Manners and Miller, and Archibald Constable, Edinburgh; - and T. N. Longman and O. Rees, London; by Murray & Cochrane, Craig’s Close, 76 p.
- Herring, A., Carraher, S. and McMaster (2011). *From miasma to microscopes : the Russian influenza in Hamilton*. Hamilton, Ont.: Dept. Of Anthropology, McMaster University.
- Hodgkins, F.M. (1884). *How Jean Francois Millet would have painted the influenza*. [online] Alexander Turnbull Library. Available at: <https://tiaki.natlib.govt.nz/#details=ecatalogue.282827>
- Honigsbaum, M. (2010). The Great Dread: Cultural and Psychological Impacts and Responses to the “Russian” Influenza in the United Kingdom, 1889-1893. *Social History of Medicine*, 23(2), pp.299–319.
- Honigsbaum, M. (2020). *The pandemic century : one hundred years of panic, hysteria, and hubris*. New York, Ny: W. W. Norton & Company, 450 p.
- Johnson, S. (2008). *The ghost map : the story of London’s most terrifying epidemic--and how it changed science, cities, and the modern world*. London: Penguin, 299 p.
- Leech, J. (1847). The Prevailing Epidemic. *Punch or the London Charivari*, Vol. 13, p.225.
- Killingray, D., Oxford, J.S., Phillips, H. and Ranger, T. (2003). *The Spanish Influenza Pandemic of 1918-1919 New Perspectives*. London: Routledge, 357 p.
- Kiple, K.F. (2008). *The Cambridge world history of food / The Cambridge world history of food*. Cambridge: Cambridge University Press, 1176 p.
- Mills, A.W. (1910). Untitled. *Punch or the London Charivari*, Vol. 138, p.221.
- M. Leo (1919). Newspaper headings popularly illustrated. “Influenza microbe discovered at a London hospital.” *Punch or the London Charivari*, Vol. 156, p.239.
- Noakes, R. (2004). Punch and comic journalism in Mid-Victorian Britain. In: *Science in the nineteenth-century periodical: reading the magazine of nature*. Cambridge: Cambridge University Press, pp.91 – 122.

Oldstone, M.B.A. (2007). *Viruses, plagues, and history : past, present, and future*. Oxford: Oxford University Press, 363 p.

Parsons, H.F. (1891). *Report on the influenza epidemic of 1889-90*. London: Printed for H.M.S.O. by Eyre & Spottiswoode, 324 p.

Reed, E.T. (1890). How Jean Francois Millet would have treated the influenza. *Punch or the London Charivari*, Vol. 98, p.40.

Queer queries. Influenza. (1891). *Punch or the London Charivari*, Vol. 101, p.36.

Sambourne, E.L. (1890a). Gradual transformation scene. Flight of the demon influenza at the approach of spring 1890. *Punch or the London Charivari*, Vol. 98., p.38.

Sambourne, E.L. (1890b). Some New Year's Problems. *Punch or the London Charivari*, Vol. 98., p.2.

Taubenberger, J.K. and Morens, D.M. (2006). 1918 Influenza: the Mother of All Pandemics. *Emerging Infectious Diseases*, 12(1), pp.15–22.

Thompson, E.S. (1890). *Influenza, or Epidemic catarrhal fever : an historical survey of past epidemics in Great Britain from 1510-1890*. London: Percival And Co., 490 p.

References

A cure for Influenza. (1890). *Punch or the London Charivari*, Vol. 100, p.291.

Addyman, M., Wood, L. and Yiannitsaros, C. eds., (2019). *Food, drink, and the written word in Britain, 1820-1945*. London; New York: Routledge, 229 p.

Beveridge, W.I.B. (1991). The Chronicle of Influenza Epidemics. *History and Philosophy of the Life Sciences*, 13(2), pp.223–234.

Boslaugh, S. and MacNutt, L.-A. eds., (2008). *Encyclopedia of epidemiology*. Vol. 1-2. Los Angeles: Sage Publications, 1111 p.

Boulton, P. (1888). The chemical incompatibility of antiseptic agents. *The Lancet*, 132(3401), p.862.

Charivaria. (1918). *Punch or the London Charivari*, Vol. 155(October 23), p.261.

Charivaria. (1918). *Punch or the London Charivari*, Vol. 155(November 27), p.345.

Charivaria. (1919). *Punch or the London Charivari*, , Vol. 156(January 15), p.33.

Charivaria. (1919). *Punch or the London Charivari*, Vol. 156(February 12), p.113.

Charivaria. (1919). *Punch or the London Charivari*, Vol. 156(February 26), p.153.

Charivaria. (1919). *Punch or the London Charivari*, Vol. 156(March 12), p.193.

Charivaria. (1919). *Punch or the London Charivari*, Vol. 156(May 21), p.393.

Clinical Infectious Diseases Cover Image. (2021). *Clinical Infectious Diseases*, [online] 73(7). Available at: <https://academic.oup.com/cid/issue/73/7> [Accessed 11 Jan. 2022].

Demm, E. (2019). *Censorship and propaganda in World War I: a comprehensive history*. London [etc.]: Bloomsbury Academic, 329 p.

Fernie, W.T. (1890). *Influenza and common colds; the causes, character and treatment of each*. London: Percival, 124 p.

Further report and papers on epidemic influenza, 1889-92: with an introduction by the Medical Officer of the Local Government Board. (1893). London: Printed for H.M.S.O. by Eyre and Spottiswoode, 154 p.

Harteveldt, F.R. van (2010). The doctors and the “flu”: the british medical profession’s response to the influenza pandemic of 1918-19. *International Social Science Review*, 85(1/2), pp.28–39.

Herdman, J. (1803). *A plain discourse, on the causes, symptoms, nature, and cure of the prevailing epidemical disease, termed influenza*. Edinburgh: Printed for Manners and Miller, and Archibald Constable, Edinburgh; - and T. N. Longman and O. Rees, London; by Murray & Cochrane, Craig's Close, 76 p.

Herring, A., Carraher, S. and McMaster (2011). *From miasma to microscopes : the Russian influenza in Hamilton*. Hamilton, Ont.: Dept. Of Anthropology, McMaster University.

Hodgkins, F.M. (1884). *How Jean Francois Millet would have painted the influenza*. [online] Alexander Turnbull Library. Available at: <https://tiaki.natlib.govt.nz/#details=ecatalogue.282827>

Honigsbaum, M. (2010). The Great Dread: Cultural and Psychological Impacts and Responses to the "Russian" Influenza in the United Kingdom, 1889-1893. *Social History of Medicine*, 23(2), pp.299-319.

Honigsbaum, M. (2020). *The pandemic century : one hundred years of panic, hysteria, and hubris*. New York, Ny: W. W. Norton & Company, 450 p.

Johnson, S. (2008). *The ghost map : the story of London's most terrifying epidemic--and how it changed science, cities, and the modern world*. London: Penguin, 299 p.

Leech, J. (1847). The Prevailing Epidemic. *Punch or the London Charivari*, Vol. 13, p.225.

Killingray, D., Oxford, J.S., Phillips, H. and Ranger, T. (2003). *The Spanish Influenza Pandemic of 1918-1919 New Perspectives*. London: Routledge, 357 p.

Kiple, K.F. (2008). *The Cambridge world history of food / The Cambridge world history of food*. Cambridge: Cambridge University Press, 1176 p.

Mills, A.W. (1910). Untitled. *Punch or the London Charivari*, Vol. 138, p.221.

M. Leo (1919). Newspaper headings popularly illustrated. "Influenza microbe discovered at a London hospital." *Punch or the London Charivari*, Vol. 156, p.239.

Noakes, R. (2004). Punch and comic journalism in Mid-Victorian Britain. In: *Science in the nineteenth-century periodical: reading the magazine of nature*. Cambridge: Cambridge University Press, pp.91-122.

Oldstone, M.B.A. (2007). *Viruses, plagues, and history : past, present, and future*. Oxford: Oxford University Press, 363 p.

Parsons, H.F. (1891). *Report on the influenza epidemic of 1889-90*. London: Printed for H.M.S.O. by Eyre & Spottiswoode, 324 p.

Reed, E.T. (1890). How Jean Francois Millet would have treated the influenza. *Punch or the London Charivari*, Vol. 98, p.40.

Queer queries. Influenza. (1891). *Punch or the London Charivari*, Vol. 101, p.36.

Sambourne, E.L. (1890a). Gradual transformation scene. Flight of the demon influenza at the approach of spring 1890. *Punch or the London Charivari*, Vol. 98., p.38.

Sambourne, E.L. (1890b). Some New Year's Problems. *Punch or the London Charivari*, Vol. 98., p.2.

Taubenberger, J.K. and Morens, D.M. (2006). 1918 Influenza: the Mother of All Pandemics. *Emerging Infectious Diseases*, 12(1), pp.15-22.

Thompson, E.S. (1890). *Influenza, or Epidemic catarrhal fever : an historical survey of past epidemics in Great Britain from 1510-1890*. London: Percival And Co., 490 p.

Vasil'ev, K.G. and Segal, A.E. (1960). *History of epidemics in Russia: materials and essays*. Moskva: State publishing house of medical literature, 397 p. (rus.)

Pytlovana L.
**INFLUENZA EPIDEMICS OF THE 19TH CENTURY TO THE FIRST
THIRD OF THE 20TH CENTURY IN THE IN THE PUNCH MAGAZINE
REPRESENTATION**

Punch magazine was concerned with public health, medical developments, and, consequently, disease epidemics in Britain due to its genre specificity, its editorial concept envisioning a balance of entertaining and intellectually stimulating material, and its social orientation. Punch responded to outbreaks of influenza epidemics in the country with some diverse cartoons relating to different aspects of social life. The lack of knowledge by medical science about the etiology of the disease created problems in coping with it, so the methods and means of treating influenza were a particular focus of Punch's attention.

1840s magazine's radicalism, its support for the Chartist movement, and active reaction to related events prevented it from devoting much attention to the influenza epidemic of 1847-1848. Nonetheless, cartoons have presented the disease as dangerous, which should not be trifled with.

From the magazine's founding and until and including the First World War, it paid most attention to the 'Russian' influenza epidemic of 1889-1893. It was notable for its high morbidity, and by early 1890 was rated by Punch as the number-one problem for Britain.

The comparatively low mortality rate during nineteenth-century epidemics and the advances made by medicine in the search for influenza agents enabled the early twentieth-century magazine to treat influenza as a common illness that everyone must catch sooner or later.

The 1918-1919 'Spanish flu' epidemic, with its high mortality rate, especially among young people, demonstrated the level of threat that the flu can endanger humanity. However, due to the constraints of military censorship, which required avoiding topics that might provoke panic, the magazine presented the course of the epidemic in Britain in a humorous and unpretentious style, and the proportion of textual material far exceeds its illustrative ones. But in keeping with its style, Punch magazine satirizes the government institutions responsible for the problems linked to the epidemic, mocks the ineffective treatments offered by official medicine and the concoctions of charlatans, and salutes the ordinary British people who never tired of finding positivity even in a situation of war and unprecedented flu pandemic.

Keywords: cartoon, epidemic, flu, great britain, punch magazine.